

РОЗДІЛ 3

Макроекономічні механізми

Концептуальні моделі економіки знань^{*}

І. В. Крапивнийⁱ, О. В. Прокопенкоⁱⁱ, В. Ю. Школаⁱⁱⁱ

У статті досліджено роль інформації у формуванні нової соціально-економічної формації та моделі економічного розвитку, систематизовано концепції нової економіки на основі поєднання ресурсів індустріальної економіки з можливостями «економіки знань». Авторами досліджено альтернативні моделі економіки знань, які відповідають розумінню поняття «нова економіка» і доповнюють одна одну, – «економіка, що базується на знаннях», «економіка навчання», «креативна економіка», «мережева економіка». Розкрито сутність та визначено основні характеристики моделі економіки, що базується на знаннях, моделі економіки навчання, моделі креативної економіки та моделі мережевої економіки. Досліджено особливості відкритої економіки знань та основні поняття теорії відкритої економіки знань.

Ключові слова: економіка знань, економіка навчання, інформаційна економіка, концепція нової економіки, креативна економіка, мережева економіка, суспільство, цивілізаційний розвиток.

УДК 330.342.25:[001+004+37]

JEL codes: B40, F01, F20, O10

Постановка проблеми. На нинішньому етапі розвитку єдиної світової цивілізації головною детермінантою глобальної економіки стають знання і поява новітніх ресурсів, перш за все інформаційно-комунікаційних. У зв'язку з цими глобальними змінами в науковій літературі з кінця 80-х років ХХ ст. на зміну концепції «суспільства добробуту» приходять такі як «суперіндустріальне», «посткапіталістичне» і «постекономічне» суспільство, «турбокапіталізм», «постмодерніті» і т. п. Із середини 90-х років ХХ ст. з'являється також безліч нових моделей економіки: «інформаційна», «мережева», «інтернет», «дотком», «економіка, що базується на знаннях», «економіка навчання», «креативна економіка» тощо. Така різноманітність визначень сучасного

ⁱ Крапивний Іван Васильович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Сумського державного університету;

ⁱⁱ Прокопенко Ольга Володимирівна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економічної теорії, декан факультету економіки та менеджменту Сумського державного університету, професор Вищої школи економіко-гуманітарної, м. Бельско-Бяла, Польща;

ⁱⁱⁱ Школа Вікторія Юрївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії Сумського державного університету.

* Робота виконувалася за рахунок бюджетних коштів МОН України, наданих на виконання науково-дослідної роботи № 53.15.01-01.15/17.3Ф «Методологія формування механізму інноваційного розвитку національної економіки на основі альтернативної енергетики».

суспільства і моделей економіки свідчить про те, що стрижневою проблемою економічної науки є концептуальна розробка цивілізаційної моделі розвитку, в рамках якої еволюціонуватиме світова економіка у XXI столітті. XXI століття – це епоха постіндустріального устрою. І він не стане винятковим у певного кола країн, а стосуватиметься всього людства. Проте розвинені країни удосконалюватимуть постіндустріальні основи свого суспільства, які були ними створені у другій половині XX ст. Країни «третього світу» (в минулому колонії та залежні країни) здійснюватимуть перехід до постіндустріального суспільства. Саме такі процеси відбуватимуться у постсоціалістичних країнах, до яких належить і Україна [1].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Значний внесок у методологію дослідження теорії економіки знань зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як В. Геєць [2], Дж. Гелбрейт [3], Б. Джонсон [4], П. Дракер [5], С. Ілляшенко, В. Іноземцев [6], М. Кастельс [7; 8], Б.-Е. Лյондвалл [9], Л. Мельник [10], В. Семиноженко [2], Е. Тоффлер [11], Л. Федулова [12], Дж. Хоукінс [13] та інші. Проте, незважаючи на достатньо глибокі та вагомні наукові здобутки із зазначених питань, дослідження в цьому руслі не можна на сьогодні вважати вичерпаними. Прогнозування тенденцій розвитку сучасного етапу світової цивілізації та особливостей їх прояву в перехідній економіці України є сьогодні однією з найважливіших проблем економічної науки. Її вирішення дозволить виявити шляхи переходу до постіндустріального суспільства на основі поєднання ресурсів індустріального розвитку з чинниками «нової економіки».

Метою даної роботи є дослідження концептуальних моделей економіки знань у контексті парадигми глобального економічного розвитку.

Результати дослідження. В економічній літературі існує думка, що незалежно від назви майбутньої соціально-економічної формації практично всі дослідники сходяться в одному: провідну роль у ній буде відігравати інформація – і як базовий фактор продуктивних сил, і як ключова компонента процесів, що проходять у суспільстві [10]. Перші дослідження у цій сфері розуміють під новою економікою «інформаційну економіку», в якій основним продуктом є інформація, що передається комплексними інформаційними мережами. Тому її ще називають «мережевою економікою» [14].

Однак існують і інші точки зору при аналізі моделей економічного розвитку постіндустріального суспільства. Так, деякі науковці (зокрема, [15]), розглядаючи тенденції глобального економічного розвитку стверджують, що роль інформаційної економіки виявилась перебільшеною.

Тому зупинимося на концепціях «нової економіки», які глибше трактують чинники розвитку сучасної економіки. Для підходів, що концептуально розширюють парадигму «постіндустріального суспільства», загальною рисою є надання провідної ролі в економічному розвитку не технологіям, а знанням. Досить чітко ця тенденція простежується в праці П. Дракера «Посткапіталістичне суспільство» (1995 р.) [5], у якій він відзначає, що становлення глобального капіталізму відбувалося під впливом радикальних змін у самій концепції знань, що стало одним з основних ресурсів, перетворившись із товару приватного у товар суспільний. Цю зміну ролі знань П. Дракер називає революцією в управлінні, яка в умовах глобальної економіки охопила увесь світ. Відтепер, вважає П. Дракер, вирішальне значення має лише підвищення продуктивності праці людей, зайнятих розумовою працею. Але суспільство, у якому живе постіндустріальний світ, на його думку, ще передчасно розглядати як «суспільство

знань». Сьогодні можна говорити лише про створення «економічної системи на основі знань» (knowledge-based economy) у рамках «посткапіталістичного» суспільства [6].

Аналіз тенденцій у розвинених економіках знань привів до необхідності перегляду основних напрямків економічної науки, її теорій і моделей, що не відповідають політичним та соціально-економічним реаліям сучасного суспільства. З іншого боку, економісти були зайняті пошуком адекватних економіці знань чинників зростання, що привело до широкого аналізу як методологічного підґрунтя сучасного типу економічного зростання, так і відповідності цих чинників потребам економіки та постійного моніторингу за ефективністю відповідних засобів економічної політики. Традиційні «виробничі функції» сконцентровані на праці, капіталі, матеріалах і енергії; знання і технологія для них – це фактори зовнішнього впливу на виробництво. Тому виникли нові підходи і методи, що дозволяють включити знання у виробничі функції більш безпосередньо. Згідно з неокласичною виробничою функцією, віддача в економіці зменшується у міру збільшення в ній капіталу, проте ефект може бути змінений потоком нової технології. Інвестиції в знання можуть збільшити продуктивну можливість інших показників виробництва, а також перетворити їх на нові продукти і процеси. І оскільки ці знаньмісткі інвестиції характеризуються зростаючою віддачею – вони є ключовими для довгострокового економічного зростання.

Таким чином, сьогодні здатність створювати та використовувати знання, що, у свою чергу, знаходить прояв у впровадженні нових технологій, стає ключовим фактором при визначенні конкурентоспроможності національних економік, а також критерієм оцінювання бідності і процвітання як між країнами, так і в межах окремих країн. В. Геєць і В. Семиноженко підкреслюють: «Якщо європейський вибір України – не лише декларація, а керівництво до дій, то ми не маємо іншої альтернативи, окрім включення до процесів постіндустріального реформування та глобальної конкуренції на світових ринках економіки знань» [2].

Грунтуючись на всьому вищезазначеному ми будемо виходити з припущення, що «нову економіку» необхідно пов'язувати не з роллю інформації та розвитком інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ), а зі здатністю економічних систем створювати, поширювати і продуктивно використовувати економічно ефективні знання, у тому числі, за допомогою ІКТ. Звідси «економіку мереж» ми будемо розглядати як одну з моделей «економіки знань».

Виходячи з необхідності поєднання ресурсів індустріальної економіки з можливостями «економіки знань», розглянемо чотири альтернативні моделі економіки знань, що відповідають розумінню «нової економіки» та доповнюють одна одну: «економіка, що базується на знаннях», «економіка навчання», «креативна економіка» і «мережева економіка».

Економіка, що базується на знаннях

Організація економічного співробітництва і розвитку (ОЕСР) розвиває концепцію, яка отримала назву «економіки, що базується на знаннях» («knowledge-based economy») [16]. Під цим поняттям розуміють економіку, яка безпосередньо базується на виробництві, розподілі і використанні знань та інформації. Цей підхід використовує ідею «ендогенної теорії зростання», згідно з якою знання і технології є провідними чинниками продуктивності та економічного зростання. Ключовими факторами розвитку такої економіки розглядаються інвестиції у дослідження і розробки (R&D – НДДКР), освіту, підготовку кадрів та структури менеджменту. Значення знання і дифузії технологій вимагає також кращого розуміння мереж знання і «національних

інноваційних систем». Більше того, нові проблеми і питання, що порушуються, стосуються використання економіки знань для зростання зайнятості та ролі урядів у розвитку й підтримці бази знань.

Додатково до інвестицій у знання розподіл знань через формальні й неформальні мережі є істотними для ефективного функціонування економіки. Знання все більше шифрується (кодується) і передається через комп'ютерні мережі та системи зв'язку в «інформаційному суспільстві», що виникає.

Також зростає роль «неявного знання» (уміння, навички), яке охоплює здатність використовувати і пристосовувати зашифроване знання, що лежить в основі безперервного навчання індивідуумів та фірм. В економіці знань інновації прискорюються завдяки взаємодії виробників і користувачів в обміні як зашифрованим, так і неявними знаннями. Ця діалогова (інтерактивна) модель замінила традиційну лінійну модель інновацій. Конфігурація національних інноваційних систем, що складається з потоків і зв'язків між промисловістю, урядом та науковим сектором у розвитку науки і технологій, – важлива економічна детермінанта.

Концепція «економіки, що базується на знаннях» зосереджується на тому факті, що в період після другої світової війни виробничий процес у розвинених країнах усе більше залежить від діяльності, що базується на знаннях. Частка фізичної праці, що створює матеріальні блага, стає меншою, ніж частка праці, яка займається виробництвом, розподілом і обробкою знань. Необхідно зазначити, що розширення «знаньмісткого» («knowledge-intensive») сектора стосовно до інших рутинних і фізичних виробничих процесів стає однією з основних тенденцій економічного розвитку впродовж цього періоду.

Економіка навчання

Ряд досліджень, зокрема, у межах програми «Цільові соціально-економічні дослідження» (TSER), що фінансуються ЄС, розвиває концепцію, яка отримала назву «економіка навчання» («learning economy») [17]. Теоретичним підґрунтям для розвитку цієї моделі стала праця Б.-Е. Лундвалла і Б. Джонсона «Економіка навчання» (1994) [4]. На відміну від попереднього цей підхід виходить із того факту, що сучасний етап глобалізації економіки характеризується зростаючим темпом технологічних змін та інновацій. Коли зміст знання змінюється швидко, то лише той, хто бере участь у його створенні може одержати доступ до нього. Тому, на думку представників цієї концепції, краще говорити про «економіку навчання», ніж «економіку, що базується на знаннях» з того часу, як високий темп змін означає, що спеціалізоване знання стає менш довговічним ресурсом і що саме здатність навчатися і пристосовуватися до нових умов усе більше визначає ступінь продуктивності індивідуумів, фірм, регіонів і країн.

Просто визначена економіка навчання є економікою, де здатність навчатися (дізнаватися) є критичною для економічного успіху індивідуумів, фірм, регіонів і національних економік. «Навчання» має відношення до створення нової компетенції і нових здібностей, а не просто до «отримання доступу до інформації».

Основною причиною зростання ролі навчання є діалектика (взаємодія) між навчанням і змінами. Швидкі зміни передбачають потребу у швидкому навчанні, і ті, хто включений у цей процес, нав'язують зміни середовищу та іншим людям. Глобалізація, інформаційні та комунікаційні технології, руйнування інституціональних бар'єрів для змін прискорювали зміни. Вони створили вибіркоче (селекційне) середовище, прихильне до тих організацій і індивідуумів, що зорієнтовані на зміни. Відповідно до цієї інтерпретації міжнародна конкуренція і нові технологічні

можливості, пов'язані з інформацією та іншими технологіями, підсилили всіх тих, хто включений в зростаючу глобальну конкуренцію. Для окремої фірми це виражається в більш швидкому темпі інновацій, а у більш широкому сенсі – в інтенсифікації конкуренції.

В умовах зростання ринкової конкуренції і швидких інновацій фірми зіштовхуються з неціновими факторами конкуренції. Це означає, що найбільш важливим фактором для окремих фірм не є наявність даного набору здібностей, а є здатність отримувати нові здібності ефективно. У цьому сенсі навчання стало ключем успішних економічних і ринкових операцій упродовж останніх десятиліть. Здатність фірм навчатися і трансформуватися в цих нових умовах – критичний фактор конкурентоспроможності. Існує визначена необхідність постійно відтворювати здібності персоналу, технологічну та організаційну компетенцію фірми. Це означає, звичайно, широке визначення знання та навчання. Знання, що створює цінності, включає практичні здібності, отримані через навчання на власному досвіді (*learning by doing*), а також можливості, здобуті через формальну освіту і підготовку. Воно також включає управлінські здібності, отримані на практиці, а також нове знання, одержане завдяки дослідженням і розробкам.

Б.-Е. Люндвалл та його послідовники доводять, що інновації є критичними для економічної конкурентоспроможності, а навчання є критичним для інновацій. Вони переконують, що якщо традиційне навчання, яке ізольоване від суспільства та організоване згідно з традиційними дисциплінами та освітніми культурами, почне зосереджуватися на співпраці, міждисциплінарності та орієнтації на реальні життєві проблеми, тоді воно зможе готувати гнучких працівників, які можуть успішно брати участь у новій економіці. Навчання в цій концепції не є кінцевою метою, а лише ресурсом інноваційної політики і повинно фокусуватися на процесах інституційного навчання в межах фірм, а також застосовуватися в освітніх організаціях.

Таким чином, найбільш фундаментальною причиною переваги «економіки навчання» як ключової економічної концепції нового суспільства є те, що вона підкреслює високий темп економічних, соціальних і технологічних змін, які постійно тиснуть на спеціалізоване знання. Вона дає зрозуміти, що дійсно важливим для продуктивності економіки є здатність навчатися (і забувати), а не запас (фонд) знання. Б.-Е. Люндвалл, аналізуючи економічний розвиток і продуктивність країн ОЕСР, а також використовуючи досвід Данії, доводить, що технології не є самостійним чинником вирішення проблем. Він у черговий раз підкреслює, що «нова економіка» – це «економіка навчання», оскільки забезпечення навчання на різних рівнях економіки є ключовим фактором економічного процвітання [9].

Креативна економіка

У 2000 році в журналі «Business Week» уперше було введено в обіг поняття «креативна економіка» («creative economy»), а у 2001 році вийшла книга Дж. Хоукінса «Креативна економіка», що сповістила про наступ постінформаційної епохи, для якої інформація і знання – це ресурс, а рушійною силою і основною цінністю є творчість.

Основоположними роботами цього питання вважаються праці мистецтвознавця, члена Консультативної ради з креативної економіки ООН Дж. Хоукінса, професора, економіста і соціолога Р. Флориди та експерта Світового банку Ч. Лендрі, в яких креативність розглядається як найважливіший фактор формування сучасного життєвого укладу і необхідний атрибут успішного розвитку нової економіки [13, 18].

Зокрема, Дж. Хоукінс, намагаючись відстежити результати креативної економіки, виділяє 15 креативних індустрій (галузей), що продукують інтелектуальну власність у

вигляді авторських прав, патентів і торгових марок. Аналогічний підхід характерний для Британського департаменту розвитку програм креативних індустрій, який визначає креативну діяльність як «діяльність, в основі якої лежить індивідуальне творче начало, навик або талант, і яка несе в собі потенціал створення доданої вартості і робочих місць шляхом виробництва й експлуатації інтелектуальної власності». Подібні ідеї можна знайти і у Ч. Лендрі, який відзначає, що на цей час в основі розвитку територій (міст) лежать не традиційні фактори (місце розташування, наявні природні ресурси та інфраструктура), а здібності людей, їх творча активність, уява, мотивація, креативність.

Р. Флорида на відміну від Дж. Хоукінса як критерій для визначення місця креативної економіки в структурі відтворення розглядає не галузь, а вид діяльності (професію). Трудовий підхід Р. Флориди базується на визначенні креативного класу, що складається з двох підкласів: суперкреативного ядра (професії у сфері програмування і математики, архітектури та інженерної справи, природничих і суспільних наук, освіти, виховання і бібліотечної справи, мистецтва, дизайну, розваг, спорту, ЗМІ) і креативних професіоналів (управлінські професії, професії у сфері бізнесу і фінансів, права, професії в галузі охорони здоров'я, керівні професії, пов'язані з продажами та управлінням продажами). Таким чином, однією з ознак креативної економіки він вважає велику частку людей, зайнятих у певних (що вимагають здібностей до творчості, управління, інноваційного розвитку) сферах суспільного виробництва.

Особливе значення для аналізу сучасних суспільств має визначення Р. Флоридою напрямку їх довгострокової трансформації: до здатності генерувати та використовувати креативний потенціал, мінімізуючи відповідні інноваційні ризики. Основною рушійною силою зазначеної трансформації Р. Флорида визнає креативний клас.

Творчі люди сьогодні – це не лише художники, письменники, артисти – представники творчих професій. Творчість і креативність затребувані в різних сферах життя – в промисловості, у бізнесі, в управлінні. Сучасні бізнес-стратегії беруть до уваги не лише матеріальні, але і нематеріальні активи. Людський, творчий капітал корпорації стає важливою частиною її фінансової спроможності.

Сучасний міжнародний бізнес виключно динамічний і багатогранний. Для того щоб бути конкурентоспроможним, потрібно постійно розробляти нові продукти та послуги, буквально дивуючи ринок. Сьогодні конкурентною перевагою є не окрема ідея, а сама здатність постійно їх генерувати та впроваджувати в життя. Ключ до конкурентоспроможності – це здатність до безперервного творчого розвитку. Саме креативна, творча конкурентоспроможність визначає конкурентоспроможність менеджера, організації, економіки, політики та культури, а отже, конкурентоспроможність країни в цілому.

Розвиток нового економічного мислення привів до змін і в малому та середньому бізнесі, який може бути організований із мінімальними інвестиціями та основним надбанням якого є інтелект, креативне мислення і таланти його засновників. Розвиток подібних структур вимагає партнерства творчих особистостей, а не відносин «керівник – підлеглий», їх цілі набувають яскраво вираженої неекономічної складової. Більша частина персоналу прагне працювати разом із компанією наприклад, обробляючи інформаційні потоки, а не на компанію.

Таке об'єднання являє собою новий тип бізнесу – креативний бізнес. Креативний бізнес організовує діяльність не на основі наказів керівника, рішення більшості і навіть консенсусу, а внутрішньої узгодженості орієнтирів і прагнень співробітників. Вирішальним для нашої епохи стає обставина, що більше ніж будь-коли такі бізнес-

спільноти заробляють на життя креативною працею. Вперше мотиви діяльності виявляються вище її стимулів. Організація, побудована на єдності світоглядів і ціннісних установок її членів, управління знаннями, які змінюють колишнє наукове управління індустріальної епохи, стає найбільш гармонійною і динамічною формою виробничої спільноти.

Креативний бізнес являє собою тип організації, найбільш адекватний потребам розвитку інтелектуального капіталу, він природним чином виникає з найрозвиненіших форм класичного індустріального бізнесу. Деякі дослідники стверджують, що ці утворення стануть найбільш конкурентоспроможними на світових ринках, а отже, вони будуть і основними гравцями міжнародного бізнесу. Це неминуче приведе до прискорення господарської поляризації, породить нові міжнародні проблеми, однак це цілком об'єктивна тенденція інтелектуалізації виробництва, підвищення ролі креативності в бізнесі, зростання свободи і переходу до неекономічних цінностей.

У центрі такої економіки – творчі, незалежні люди з інноваційними ідеями та винахідливістю, які мігрують між різними секторами економіки і творять рухоме творче середовище. Креативна економіка та культурний капіталізм впливають на образ міст, а також стимулюють нову міську сегрегацію, спричиняються до взаємопроникнень різних сфер мислення та зайнятості.

Мережева економіка

Розвиток глобальних інформаційних і комунікаційних технологій дає можливість формування нового глобального електронного середовища для економічної діяльності. Одна з назв цього нового середовища – «мережева економіка» (network economy). У доповіді, підготовленій Європейською комісією, глобальна мережева економіка визначається як середовище, в якому будь-яка компанія чи індивід, що перебуває у будь-якій точці економічної системи, може контактувати легко і з мінімальними витратами з будь-якою іншою компанією чи індивідом із приводу спільної роботи, для торгівлі, для обміну ідеями і ноу-хау, чи просто для задоволення [19].

Дослідження цих проблем почалося із розробленням концепції інформаційного суспільства. Серед авторитетних досліджень інформаційного суспільства та нової економіки найбільшого визнання набули праці М. Кастельса, який надає перевагу вживанню категорії «інформаційного суспільства», або суспільства мережевих структур [7; 8].

М. Кастельс писав про три способи суспільного розвитку: аграрний, індустріальний та інформаційний. Останній почав формуватися у 70-х роках минулого століття. М. Кастельс розрізняє поняття інформаційного суспільства, концепції якого наголошують на ролі інформації в суспільстві, та інформаційного суспільства, в якому зростання продуктивності та конкурентоспроможності забезпечується здатністю генерувати знання, обробляти та передавати інформацію, що базується на знаннях. Інформаційне суспільство характеризується глобалізаційними процесами, коли економіка працює як єдина система у режимі реального часу в масштабі всієї планети, процес нагромадження капіталу відбувається по всьому світу загалом. Тому М. Кастельс використовує поняття «глобальна інформаційна економіка».

У своїх дослідженнях, близьких за духом до технологічного детермінізму футурології 70-х років ХХ ст. М. Кастельс наголошує, що специфікою інформаційного суспільства є те, що передові розробки у сфері інформаційних технологій та комунікацій не стали об'єктом монополізації уряду чи обмеженого набору державних корпорацій, тим самим забезпечуючи уникнення появи технологічного тоталітаризму та

сприяючи розвитку економіки на принципово змагальній ринковій основі. Дослідник привносить новаторські ідеї у дослідження мережевої організації, капіталу, праці, теорії урбанізації.

Практично в усіх своїх працях М. Кастельс зазначає, що 70-ті роки ХХ ст. були початком якісних змін у процесах організації бізнесу. Вчений виділяє три базових фактори трансформацій: 1) досягнення у сфері інформаційних технологій; 2) швидкі зміни у середовищі бізнесу; 3) перегляд трудових відносин. Основна мета новацій полягає у спроможності фірми швидко пристосовуватися до змін завдяки гнучкій організаційній структурі, адаптованій до роботи у мережі, а не в межах субординованих вертикальних зв'язків.

Мережа стає основним елементом будь-якої соціальної дії. Виробництво, обмін та споживання функціонують як цілісна мережа, аналогічно до спільноти, й за допомогою інформаційних технологій отримують можливості самоорганізації на інтерактивному, віртуальному рівні без фізичного контакту.

З економічного погляду утворення мереж як цілісних відкритих систем від постачальників до споживачів формує ситуації, коли технічна простота інтерактивних взаємодій переростає в нову якість, на передній план висувається «комплекс взаємозв'язаних вузлів». Ринок, як правило, є таким вузлом незалежно від того, чи це фінансовий ринок, чи ринок пива. Отже, ринок розглядається як панівна форма існування вузлів складних мереж, а не як наріжна категорія, якою він є в традиційній теорії ринкової економіки. М. Кастельс виводить закон мережевих структур: «Відстань (або інтенсивність і частота взаємодій) між двома точками (чи соціальними положеннями) коротша, якщо обидві вони є вузлами в тій чи іншій мережевій структурі, порівняно з тим, коли вони не належать до жодної з мереж». Із цього визначення випливає, що інтенсивність інформаційного, комунікативного метаболізму набуває якісних властивостей, спроможних формувати типологічні риси економіки та суспільства. Інформаційні технології безпосередньо визначають таку інтенсивність. Звідси їх фундаментальне значення як фактора формування нових якостей економіки та суспільства.

Іншою особливістю мережевих структур є їх відкритість для інновацій. З одного боку, від інновацій залежить інтенсивність розвитку, отже, якість мережі. З іншого боку, у світі жорсткої конкуренції від схильності до інноваційної діяльності багато в чому залежить виживання мережі як цілісної самоорганізованої системи. Неспроможність генерувати інновації призводить до розпаду мережі або зміни її конфігурації, коли завдяки таким змінам вона втрачає свої попередні риси. Аналогічно постійні потреби мінімізації витрат та гнучкого пристосування до змін потребують поглиблення функціональної спеціалізації, організаційні елементи якої автоматично об'єднуються у мережу. Так, функціонування науково-дослідних центрів неможливе без дослідно-конструкторських робіт так само як, і без виробництва, але воно неможливе також без доступу до кінцевих споживачів, між якими оперують логістичні центри, маркетинг і PR.

Найповніше значущість мережевої моделі, її глобальний характер та потужні трансформаційні наслідки для економіки розкриває теза М. Кастельса відносно того, що нові економічні форми будуються довкола глобальних мережевих структур капіталу, управління та інформації, а здійснюваний у такий спосіб доступ до технологічних вмінь і знань нині становить основу продуктивності й конкурентоспроможності. Компанії, фірми й, дедалі частіше, інші організації та інститути об'єднуються у мережі різної

конфігурації, структура яких знаменує собою відхід від традиційних відмінностей між великими корпораціями і малим бізнесом, охоплюючи сектори та економічні групи, організовані за географічним принципом. Тому трудові процеси здобувають більш індивідуалізований характер, відбувається фрагментація діяльності залежно від виробничих завдань із подальшою реінтеграцією для отримання кінцевого результату. Це простежується у здійсненні взаємозв'язаних завдань у різних куточках земної кулі, що означає новий поділ праці, який ґрунтується на можливостях та здібностях кожного працівника, а не на характері організації даного завдання.

Оригінальним є бачення М. Кастельсом трансформації природи капіталу, його значення у мережевих структурах. Становлення інформаційного суспільства, домінуючою формою організації якого є мережа, не означає, що значення капіталу знижується приводячи до появи якоїсь постеконіміки, про яку так часто згадують неомарксистичні аналітики процеси розвитку постіндустріального суспільства. Навпаки, капітал стає центральним елементом інформаційної епохи, оскільки всі мережі здебільшого будуються довкола фінансових потоків, які обслуговуються функціонуванням капіталу в глобальних масштабах і в кожен момент часу.

Сучасні тенденції домінування мережевої економіки на фінансових ринках реалізуються у вигляді розвитку електронних банків та бірж, виникнення альтернативних торговельних систем. Класичні біржі відмирають або трансформуються в електронні. Мережеву економіку необхідно сприймати як особливу форму економічної діяльності, що базується на горизонтальних зв'язках, глобальному електронному середовищі, з переважанням як важливих елементів продуктивних сил знань, інформації та взаємовідношень, що забезпечують миттєву реакцію на попит та пропозицію, оскільки природа мережевої економіки ґрунтується на багатоманітних зв'язках між суб'єктами відносин. Доля кожного окремого осередку залежить від того, що відбувається з найближчим оточенням. Мережі не лише дозволяють перевести на якісно нову основу управління компанією, а й створити підґрунтя для переходу від ієрархічних та ринкових систем управління до прямих горизонтальних зв'язків.

До мережевої економіки можна також віднести «відкриту економіку знань», що базується на працях Й. Бенклера та інших. Й. Бенклер, на думку М. Петерса, знаходиться на передовій лінії руху, який переконує, що політична економія сфери ліберальної комунікації зараз змінилася з радикальною децентралізацією інформаційного виробництва [20]. Нова парадигма соціального виробництва у мережевій глобальній інформаційній економіці зменшила значення корпоративних і транснаціональних медіа-конгломератів щодо створення проблемних тем, впливі на суспільний порядок денний і управління форматом обговорення новин.

Цей аргумент, згідно з Й. Бенклером, призводить до збільшення демократії та розвитку освіти. Це аргумент, який також робить сильний акцент на логіці децентралізації таким чином, що жоден індивідуальний актор (особа або корпорація) не може здійснювати контроль над тотальністю і дозволяє індивідуумам «будувати їх власне вікно у світ» та знаходити шляхи, послідовності, теми, і логіку зв'язків. З точки зору Й. Бенклера, включення індивідів та їх взаємодія полегшують «дефіцит автономії виключно приватною системою комунікацій». Нарешті, він ідентифікує ще один аспект його аргументу з приводу «рівності»: громади в інформації і засобах комунікацій не є панацеєю від нерівності, але вони забезпечують відносно простий і стабільний шлях надання кожному рівного доступу до єдиного важливого набору ресурсів. Громади в

інфраструктурі комунікацій забезпечують ділове урегулювання, яке покращує деякі з нерівностей у ділових здібностях, як центр для ліберального перерозподілу.

Так, GNU/Linux є однією з найпопулярніших операційних систем і виявляє істотні характеристики «рівноправного виробництва». Основним принципом рівноправного виробництва є ресурси і товари, які спільно розробляються та підтримуються громадою, повинні розповсюджуватися згідно із встановленими громадою правилами. Правилами, що використовує громада безкоштовного програмного забезпечення, є: кожен має право використовувати безкоштовне програмне забезпечення для будь-якої мети, пристосовувати його до своїх потреб, розповсюджувати, покращувати і поширювати удосконалення.

У зв'язку з подібними тенденціями в теорії «відкритої економіки знань» з'являється поняття «рівноправне виробництво, засноване громадами» («common-based peer production»), або «масове співробітництво», яке російський філософ С. Паринов називає «економікою прямих рівноправних зв'язків». А, виходячи з останнього, деякі дослідники вважають, що термін «мережева економіка» може бути замінений на поняття «громадська економіка» [19].

Висновки і перспективи подальших наукових розробок. Таким чином, в умовах безперервних трансформаційних процесів необхідне розроблення такої моделі соціально-економічного розвитку, яка б базувалася на принципах економіки знань, а також утвердження такої стратегії розвитку, яка б допомагала підтримувати в країні постійні дослідження та інновації, необхідні для створення нових продуктів і відкриття нових ринків шляхом виробництва, поширення і використання нових економічно корисних знань. Створення глобально-конкурентної економіки потребує відповідних активних стратегій, що реалізуються різними галузями, а також такими підсистемами як інформаційна інфраструктура, система досліджень і інновацій, освіта і постійне навчання, державна політика і регуляторні рамки. З огляду на це подальші дослідження повинні бути спрямовані на розробку та наукове обґрунтування таких стратегій, а також формування власної моделі економічного розвитку України з урахуванням досвіду економічно розвинених країн світу.

Література

1. *Економічні проблеми XXI століття: міжнародний та український виміри* / [С. І. Юрій, С. В. Савельєв та ін.] ; за ред. С. І. Юрія, С. В. Савельєва. – К. : Знання, 2007. – 595 с.
2. *Гець, В. М.* Інноваційні перспективи України / В. М. Гець, В. П. Семиноженко. – Харків : Константа, 2006. – 272 с.
3. *Гэлбрейт, Д. К.* Справедливое общество. Гуманистический взгляд / Д. К. Гэлбрейт // Новая постиндустриальная волна на Западе : Антология. – М. : Academia, 1999. – С. 223 – 242.
4. *Lundvall, B.-Å., Johnson B.* The learning economy // Journal of Industry Studies. – Vol. 1, No. 2, December 1994. – p. 23–42.
5. *Drucker, P. F.* Post-Capitalist Society. – N. Y. : Harper-Collins Publ., 1995.
6. *Иноземцев, В. Л.* Перспективы постиндустриальной теории в меняющемся мире / В. Л. Иноземцев // Новая постиндустриальная волна на Западе : Антология. – М. : Academia, 1999.
7. *Теорії постіндустріалізму. Економічні погляди М. Кастельса як провідного теоретика інформаційної ери* [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.pidruchniki.com/1221060540422/politekonomiya/.
8. *Castells, Manuel and Cardoso Gustavo, eds.* The Network Society: From Knowledge to Policy. Washington, DC : Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, 2005 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.umass.edu/digitalcenter/research/pdfs/JF_NetworkSociety.pdf.

9. *Lundvall, B.-E.* Why the New Economy is a Learning Economy [Электронный ресурс] // DRUID Working Paper № 04-01 – Режим доступа : www.druid.dk/wp/.
10. *Социально-экономические проблемы информационного общества* ; под ред. д-ра эконом. наук, проф. Л. Г. Мельника. – Сумы : Университетская книга, 2005. – 430 с.
11. *Toffler, A.* Power Shift : Knowledge, wealth, and violence at the edge of the 21st century. – N.Y., 1990.
12. *Федулова, Л. І.* Економіка знань : підруч. [для студ. вищ. навч. закл.] / Л. І. Федулова. – К., 2009. – 600 с.
13. *Креативна економіка* [Электронный ресурс]. – Режим доступа : www.creativecities.org.ua/uk/creative-economy/about/.
14. *Kelly, K.* New Rules for the New Economy [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.wired.com/archive/5.09/newrules.html/>.
15. *Семеновский, А.* Кризис информационной экономики [Электронный ресурс]. / А. Семеновский. – Режим доступа : <http://niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/008.htm>.
16. *Knowledge-based Economy / OECD // GD.* – Paris, 1996. – 49 p.
17. *Lundvall, B.-Å., Borrás S.* The globalising learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Bruxelles, 1998.
18. *Лошковська, Х. С.* Тенденції розвитку креативності в контексті міжнародного бізнесу [Электронный ресурс] / Х. С. Лошковська. – Режим доступа : www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2860.
19. *Мережева економіка* [Электронный ресурс] / С. В. Курило. – Режим доступа : www.confcontact.com/2009new/6-kurilo.php.
20. *Peters, M. A.* Three forms of the knowledge economy : learning, creativity and openness: Handbook on Globalization and Higher Education. – Edward Elgar Publishing, 2011.

Отримано 20.01.2015 р.

Концептуальные модели экономики знаний

**ИВАН ВАСИЛЬЕВИЧ КРАПИВНЫЙ* ,
ОЛЬГА ВЛАДИМИРОВНА ПРОКОПЕНКО** ,
ВИКТОРИЯ ЮРЬЕВНА ШКОЛА*****

* кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории
Сумского государственного университета, ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел.: 099-000-62-46, e-mail: krapivny@masro.sumdu.edu.ua

** доктор экономических наук, профессор, заведующая кафедрой экономической теории,
декан факультета экономики и менеджмента Сумского государственного университета,
профессор Высшей школы экономико-гуманитарной,
ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел.: 066-764-31-63, e-mail: prokopenko.olha.w@gmail.com

*** кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономической теории
Сумского государственного университета, ул. Р.-Корсакова, 2, г. Сумы, 40007, Украина,
тел.: 095-865-57-47, e-mail: Victorishkola@gmail.com

В статье исследована роль информации в формировании новой социально-экономической формации и модели экономического развития, систематизированы концепции новой экономики на основе сочетания ресурсов индустриальной экономики с возможностями «экономики знаний». Авторами исследованы альтернативные модели экономики знаний, соответствующие пониманию понятия «новая экономика» и дополняющие друг друга, – «экономика, базирующаяся на знаниях», «экономика обучения», «креативная экономика», «сетевая экономика». Раскрыта

І. В. Крапивний, О. В. Прокопенко, В. Ю. Школа.
Концептуальні моделі економіки знань

сущность и определены основные характеристики модели экономики, основанной на знаниях, модели экономики обучения, модели креативной экономики и модели сетевой экономики. Исследованы особенности открытой экономики знаний и основные понятия теории открытой экономики знаний.

Ключевые слова: цивилизационное развитие, общество, концепция новой экономики, информационная экономика, экономика знаний, сетевая экономика, креативная экономика, экономика обучения.

Mechanism of Economic Regulation, 2015, No 1, 55–67
ISSN 1726-8699 (print)

Conceptual Model of the Knowledge Economy

IVAN V. KRAPIVNY*,
OLGA V. PROKOPENKO**,
VIKTORIA YU. SHKOLA***,

* *C.Sc. (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory,
Sumy State University, 40007, Sumy, R.-Korsakov str, 2
tel. 099-000-62-46, e-mail: krapivny@macro.sumdu.edu.ua*

** *Dr. (Economics), Professor, Dean of Faculty of Economics and Management,
Sumy State University, 40007, Sumy, R.-Korsakov str, 2
tel. 066-764-31-63, e-mail: prokopenko.olha.w@gmail.com*

*** *C.Sc. (Economics), Associate Professor, Department of Economic Theory,
Sumy State University, 40007, Sumy, R.-Korsakov str, 2
tel. 095-865-57-47, e-mail: victorishkola@gmail.com*

Manuscript received 20 January 2015.

The role of information in creation of the new social-economy formations and economic development model is investigated in the article; the concepts of new economics based on combination of industrial economics resources with possibilities of “knowledge-based economics” are systemized. Alternative knowledge-based economics models which correspond to understanding the concept of “new economy” and add each other are investigated: “knowledge-based economics”, “education economics”, “creative economics”, “and network economics”. The essence and key features of knowledge-based economics, education economics, creative economics and network economic are discovered. The peculiarities of the open knowledge-based economics and key concepts of the open education economics theory are investigated.

Keywords: civilized development, society, new economy concept, information economics, knowledge-based economics, network economics, creative economics, education economics.

JEL codes: B40, F01, F20, O10

References: 20

Language of the article: Ukrainian

References

1. Yuriy, S. I., Saveliev, E. V. et al. (2007), *Economic problems of the XXI century : Ukrainian and international dimensions*, – Kyiv, Znanna, 595 p. (In Ukrainian)

2. Heyets, V. M., Seminozhenko, V. P. (2006), *Innovative perspectives of Ukraine*, Kharkiv, Constanta, 272 p. (In Ukrainian)
3. Galbraith, D. K. (1999), "Just society. humanist view", *The new wave of post-industrial West: An Anthology*, M. : Academia, p. 223 – 242. (In Russian)
4. Lundvall, B.-Å., Johnson, B. (1994), "The learning economy", *Journal of Industry Studies*, vol. 1, no. 2, December , pp. 23–42. (In English)
5. Drucker, P. F. (1995), *Post-Capitalist Society*. N.Y. : Harper-Collins Publ. 1. (In English)
6. Inozemtsev, V. L. (1999), "Prospects postindustrial theory in a Changing World", *The new wave of post-industrial West: An Anthology*, M., Academia. (In Russian)
7. "The theories of post-industrialism. Economic Views M. Castells as a leading theorist of the information age", pidruchniki.com/1221060540422/politekonomiya/ (In Ukrainian)
8. Castells, Manuel and Cardoso, Gustavo, eds., (2005), *The Network Society : From Knowledge to Policy*. Washington, DC : Johns Hopkins Center for Transatlantic Relations, www.umass.edu/digitalcenter/research/pdfs/JF_NetworkSociety.pdf (In English)
9. Lundvall, B.-E. *Why the New Economy is a Learning Economy*. DRUID Working Paper 04-01, www.druid.dk/wp/ (In English)
10. Melnik, L. G. (2005), *Socio-Economic Problems of information society*, Sumy : VTD Unyversytetskaya kniga, 430 p. (In Russian)
11. Toffler, A. (1990), *Power Shift: Knowledge, wealth, and violence at the edge of the 21st century*, N.Y. (In English)
12. Fedulova L. I. (2009), *Knowledge economy*, Kyiv, 600 p. (In Ukrainian)
13. *Creative economy*, creativecities.org.ua/uk/creative-economy/about/ (In Ukrainian)
14. Kelly, K. "New Rules for the New Economy", <http://www.wired.com/archive/5.09/newrules.html/> (In English)
15. Semenovskiy, A. "Crisis of Information Economy", <http://niss.gov.ua/Table/Zhalilo21/008.htm> (In Russian)
16. *Knowledge-based Economy* (1996), OECD, Paris, 49 p. (In English)
17. Lundvall, B.-Å., Borrás, S. (1998), *The globalising learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission*, Bruxelles. (In English)
18. Loshkovska, H. S. "Trends in the development of creativity in the context of international business", www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2860 (In Ukrainian)
19. Kurilo, S. V. "Network Economy", www.confcontact.com/2009new/6-kurilo.php (In Ukrainian)
20. Peters, M. A. (2011), "Three forms of the knowledge economy : learning, creativity and openness", *Handbook on Globalization and Higher Education*. Edward Elgar Publishing. (In English)